

SISTEM PREVENCIJE NASILJA I ZAŠTITE NOVINARA

Izveštaj o medijima koji izveštavaju na srpskom jeziku na Kosovu

1

ANEM i Centar za razvoj lokalnih medija

**Autorke:
Jana Jacić
Jelena Milenković**

Beograd – Požarevac – Kosovo, mart 2025.

Uvod

Kosovo je prema Indeksu medijskih sloboda Reportera bez granica za 2024. godinu palo za čak devetnaest mesta. Nalazi se u trećoj grupi na 75. mestu. Kako se navodi u izveštaju Reportera bez granica, medijske slobode na Kosovu ugrožavaju politizovana regulativa, strateške tužbe za zastrašivanje (SLAPP), ograničen pristup informacijama i porast fizičkih napada.

Za očuvanje integriteta profesije nužno je da novinari rade u slobodnom i bezbednom okruženju, kao i da se eventualno ugrožavanje bezbednosti od strane nadležnih institucija procesuiraju bez diskriminacije, kako bi novinar koji slučaj prijavi imao sigurnost da će biti zaštićen. To omogućava da novinar svoj posao obavlja bez straha, da ne podleže političkim pritiscima, autocenzuri i, na kraju, da ne odustane od svoje profesije.

U svemu tome postavlja se i pitanje kako se mediji finansiraju, budući da će ekonomski nezavisni medij lakše moći da se odupre pritiscima sa različitih strana.

Za pravovremeno i objektivno izveštavanje vrlo je važna i saradnja sa institucijama. I ne samo da informacije treba da budu dostupne. One moraju biti i razumljive, što je poseban izazov u etnički podeljenoj sredini kao što je Kosovo.

U ovom izveštaju analizirali smo kako urednici i direktori medija koji izveštavaju na srpskom jeziku na teritoriji Kosova percipiraju atmosferu u kojoj novinari rade – koliko su bezbedni, suočavaju li se sa političkim pritiscima, kako izgleda njihova saradnja sa institucijama. Drugi deo izveštaja prikazuje način finansiranja ovih medija, kao i izazove sa kojima se suočavaju kada je u pitanju kadar.

Podatke smo dobili na osnovu intervjua sa Darkom Dimitrijevićem, glavnim i odgovornim urednikom Radija Goraždevac, Mirjanom Milutinović, direktorkom Radija Kontakt Plus, Majom Fićović, direktorkom Radija Mitrovica Sever koji je deo Javnog preduzeća Mreža Most, Zoricom Vorgučić, urednicom Radija Kim, i Tatjanom Lazarević, glavnom urednicom KoSSev-a.

Ugrožavanje bezbednosti novinara

Udruženje novinara Srbije na Kosovu evidentiralo je u prethodnoj godini 22 slučaja ugrožavanja bezbednosti novinara – jedan fizički napad, šest pritisaka, dve pretnje i 13 ometanja u radu, a Asocijacija novinara Kosova tokom 2024. godine zabeležila je ukupno 42 slučaja napada ili opstrukcije rada novinara i medijskih radnika. Najozbiljniji događaj ove godine jeste pretnja smrću upućena meglom jednom dopisništvu srpskog medija.

Prosečna ocena kojom su naši sagovornici ocenili bezbednost novinara na Kosovu je 3 (od maksimalnih 5).

Na osnovu intervjua zaključuje se da se novinari na Kosovu susreću sa pritiscima i pretnjama. Iskustva su različita. Dok više sagovornika navodi da je poslednjih nekoliko godina situacija bolja nego ranije, drugi sagovornik navodi da su pritisci prisutni baš u poslednje dve do tri godine.

Mi još uvek nemamo ekonomsku sigurnost da bi novinari bili nezavisni, da ne bi morali da zavise od različitih medija, zavisno od toga ko su vlasnici i koji narativ zastupaju u medijima i koju politiku vode, tako da su novinari često pod pritiskom urednika. Drugo, medijski radnici nemaju poverenje u policiju i tužilački sistem na Kosovu. Treće je autocenzura. Novinari su negde svesni na koji način i dokle mogu da idu u svojim vestima, komentarima, da bi sebe zaštitili. Mislim da vrlo često balansiraju i prave kalkulacije u glavi. S druge strane, novinari su slobodniji nego proteklih godina kada su ovde barikade, protesti i svi ostali vidovi okupljanja bili aktuelni i kada su novinari bili zaista mnogo ugroženi, napadani sa svih mogućih strana, što fizički, što verbalno, što na društvenim mrežama.

Taj pritisak nije kakav je bio pre deset godina ili kakav je bio pre pet ili šest, on je drastično, neuporedivo niži. Ali mi se sada suočavamo sa jednom unekoliko drugačijom situacijom. Pritisak sada polako raste na drugoj strani, kada su u pitanju kosovske institucije i javno mnjenje većinske zajednice, koje je prilično radikalizovano, naročito sa vladom Aljbina Kurtija i njegovim odnosom prema severu i uopšte prema srpskom korpusu, prema Srbiji.

Naši sagovornici opisivali su različite situacije kada im je bezbednost bila ugrožena – od verbalnih pretnji, preko upada policije u redakcije i pretresanja, pa do zahteva da se obrišu fotografije sa određenih događaja i dr.

Verbalni napadi su najčešći vid napada sa kojima su se novinari srpskih, ali i albanskih redakcija susretali. Oni neretko dolaze od samih građana prilikom izveštavanja sa različitih događaja.

Prilikom majskih nereda 2023. godine, kada su albanski gradonačelnici ušli u opštine

na severu, konkretno u Zvečanu, bilo je prilično velikih pritisaka od strane zajednice koja je tu protestovala. Žene su imale negativan odnos prema novinarkama u smislu da im govore da ne slikaju, 'šta glume' i sl.

To je bilo najizraženije tokom maja meseca na severu Kosova, kada se dogodio veliki protest ispred opštine Zvečan i kada su napadani i novinari iz albanskih redakcija. Uglavnom su oni napadani, ali su se dešavali napadi, dobacivanja i pretnje i nama, novinarima iz redakcija koje izveštavaju na srpskom. Ja sam tada, recimo, doživela u Zvečanu, kada su došli predstavnici opozicije, da me je napala jedna žena koja je tu protestovala. Napala me je verbalno. Probala je da mi onemogući snimanje, pošto sam ja snimala telefonom i sve se dešavalo brzo, pa smo snimali i kamerom i telefonom. Izvređala me je, rekla je da sam ja tu došla, ne znam da dižem tenzije i tako dalje. Nisam to prijavila nadležnima, ali je to objavljeno kao vest i reagovalo je Udruženje novinara Srbije. Međutim, tada su mnogo gore prošle kolege iz albanskih redakcija.

Godina 2023, period u kome je na severu Kosova izbila kriza usled nasilnog upada gradonačelnika albanske nacionalnosti u zgrade opština sa većinski srpskim stanovništvom upravo je godina koja prednjači po broju evidentiranih napada na novinarske ekipe, pokazuju podaci UNS-a na Kosovu. Naime, u 2023. ukupan broj evidentiranih napada na medijske radnike je 32, a taj broj podrazumeva pritiske, pretnje, fizičke napade i onemogućavanje medija u obavljanju posla.

Novinarima građani često dobacuju i upućuju im pitanje za koga rade, da li rade za 'šiptarski medij' i slično.

Takođe, jedna od naših sagovornica navela je kako je postala omražena zbog toga što je bila dopisnica jednog zapadnoevropskog medija, koji je nazivan izdajničkim, te je zbog toga postala izloženija.

Prilikom rada na terenu dolazi i do uvreda i ugrožavanja bezbednosti zbog etničke pripadnosti.

*Na dan izbora radili smo jednu anketu sa građanima. Jedan intervjuisani građanin je rekao svoj stav. I onda, kad je krenuo, na nekih deset metara se okrenuo i rekao: "Uvek za nas, a nikad za ove žu**ne". To je pogrдна reč za naše kolege Albance. U isto vreme je moj kolega snimatelj – Albanac – bio sa kamerom u ruci. To su vrlo neprijatne situacije, kada se baš osećam nebezbedno. Osećam se nebezbedno i zbog kolege koji to radi na severu iz straha da se njemu nešto ne dogodi.*

Putovali smo za Gračanicu, na glavnom putu Mitrovica–Priština takva grudva je zveknula baš sa moje strane. Jeziv je bio udarac. Videli smo da su to deca uradila. Jasno je zašto – zato što su kraljevačke tablice.

Dešavaju se i provokacije tokom samih uključenja.

Imala sam neprijatnost u sred uključenja tokom praćenja izbora. Čovek, Albanac, mi je upao u kadar. Izgleda da je bio pijan. Preda mnom je pokazao srednji prst i dobacivao, psovao Vučića i tako dalje. Odreagovala sam normalno da se to ne vidi previše na ekranu. Kad sam ja završila, on se već udaljio. Ne znam ni gde je otišao posle.

Pre više godina zabeležen je i slučaj fizičkog napada na novinara koji je snimao akciju uklanjanja objekata divlje gradnje na severu Kosova.

Jedan od slučajeva desio se prilikom izveštavanja o akciji kosovske policije.

Izveštavali smo o njihovoj akciji zatvaranja privremenog organa i zgrade opštine Peć koja funkcioniše po srpskom sistemu. Međutim, u jednom trenutku se policija ustremila ka nama. Neovlašćeno su ušli u naše prostorije, nogama su otvarali vrata, bez ikakvog komentarisanja, niti bilo kakve pristojnosti, potpuno arogantno, da bi nakon toga pokušali da nam zaplene auto, koji je bio spreman da ide na jedan drugi događaj. Naravno, oni su to pretresli itd.

Kako navodi naš sagovornik, dalja eskalacija tog događaja je sprečena samo zato što je pozvao predstavnike međunarodne zajednice.

Godine 2022. na službenom automobilu glavne i odgovorne urednice i vratima zgrade jednog srpskog medija na Kosovu ostavljene su preteće poruke. Ovaj slučaj prijavljen je policiji. U to vreme i dalje je bilo predstavnika Srba u institucijama. Inspektor je došao na lice mesta, a reagovalo je i Udruženje novinara Srbije, koje je više puta zvalo policiju ne bi li se utvrdilo dokle se stiglo sa slučajem.

Godine 2015. pucano je na prostorije redakcije jednog od analiziranih medija. To je bio najbrutalniji napad sa kojim se ova redakcija susrela. Nekoliko meseci kasnije zapaljen je automobil direktorke medija.

I sada promišljam, deset godina kasnije, kako to da je prvi napad bio najbrutalniji, pa su ti napadi posle toga slabiji. Mi smo najviše prepoznati kao ženska redakcija. I meni se čini da, u vreme kada su pucali na nas, oni nisu hteli da idu na žrtve jer je pucano noću. Moguće je da su mislili da je dovoljno da se ispali jedan šaržer jer smo žene, pa ćemo prestati da radimo. Tako mi se čini. To nije urodilo plodom, pa su nekoliko meseci kasnije zapalili auto.

Nakon ovih napada, članovi redakcije pojedinačno su se suočavali sa pretnjama, koje su bile usmerene i protiv porodice. Došlo je i do fizičkog napada na jednu članicu redakcije, nakon čega je usledila kampanja protiv medija i osobe koja je napadnuta. Nakon ovih događaja, usledili su sajber napadi. Prošle godine oštećen je redakcijski automobil.

Ovaj medij doživljava targetiranje kroz različite kampanje, kada se njihov logo povezuje sa

određenim ličnostima za koje se kroz medije vezuje negativni narativ.

Kada vidimo te kampanje koje nisu organske, koje su negativne, a mi procenimo da kreću ciljano i da se radi na stigmatizaciji medija ili pojedinačnom targetiranju, probamo to da zaustavimo tako što prijavljujemo odmah Odeljenju za visokotehnoški kriminal u Beogradu, koje nije rešilo nijedan slučaj.

Na osnovu intervjua primetno je da novinari ne prijavljuju svaki slučaj kada su bili ugroženi. Ozbiljniji slučajevi se prijavljuju, ali se slučajevi verbalnih napada uglavnom završe razgovorom sa kolegama u redakciji. U dva intervjua kao razlog tome navedeno je mnogo poslovnih obaveza zbog kojih se ovim slučajevima i ne pridaje veća pažnja.

Takođe, kako je jedna od sagovornica istakla, novinari na Kosovu su se toliko saživali sa tamošnjom situacijom i toliko su navikli na pritiske da nekada nisu ni svesni da atmosfera u kojoj rade ne treba da bude takva.

Selektivna pravda

Prema iskustvima našeg sagovornika, pravosuđe na Kosovu selektivno određuje pravdu kada su u pitanju novinari i vodi se etničkim kriterijumima.

Prvi slučaj je zabeležen i dokumentovan slikama automobila osobe koja nam je pretila. Slučaj je prijavljen policiji. Javni tužilac nije našao za shodno da se počinilac procesuiru. Nije podignuta nikakva krivična prijava, iako su nas u policiji uveravali da za to ima krivičnih elemenata. U policijskoj stanici u Peći nisu hteli da nam kažu koja je osoba koju su odmah otkrili na osnovu tablica koje smo mi slikali i njihovih fotografija, ali smo mi nekom našom istragom saznali da je u pitanju veteran Oslobodilačke vojske Kosova.

Prethodno opisani slučaj desio se tokom terenskog rada, odnosno tokom snimanja priče o zagađenju vazduha.

Sledeći slučaj usledio je samo mesec dana kasnije, nakon objavljene lokalne istraživačke priče. Ovaj put pretnja je potekla od aktiviste Srpske liste.

Druga pretnja je bila bukvalno na vratima naše redakcije, gde je čovek došao i pretio kolegi da će mu biti prosuti zubi, ako se automatski ne povuče tekst sa sajta. Naravno, nismo povukli tekst. Na sreću mog kolege nije bilo ništa ozbiljnije, ali je došlo do fizičkog kontakta, ozbiljnih pretnji koje ugrožavaju bezbednost novinara i taj slučaj je prijavljen policiji.

Rasplet je u ovom slučaju drugačiji. Naime, ovaj slučaj je procesuiran, a počinilac je dobio uslovnu kaznu.

Kada je trebalo da se iznese konačna presuda, mi smo imali jedan sastanak u redakciji. Kolega koji je prijavio tog momka je rekao da to jeste za kaznu, ali da od njega tražimo javno izvinjenje i, ukoliko on to uradi, povući će tužbu, ne iz razloga što smatramo da on nije uradio nešto loše, već iz razloga što smatramo da bi sud trebalo da radi podjednako i da je trebalo da kazni oba slučaja. Dakle, da je kažnjen prvi, svakako ne bismo povukli ni ovu drugu.

Etnička podeljenost je jedan od razloga što novinari izbegavaju da prijave napade.

Na severu trenutno postoji jedna snažna polarizacija između većinske zajednice, Srba, i policije kao glavnog instrumenta kosovske države ili administracije kao glavnog eksponenta u jednoj negativnoj ulozi. I to je sada vrlo nezgodno. Znam da sekunde kada bih ja otišla u kosovsku policiju i prijavila bilo kakvu pretnju, da bi oni bili presrećni da odmah nekog Srbina pronađu. I uglavnom nismo poslednjih godinu i po dana skoro ništa prijavljivali kosovskoj policiji.

Jedan od analiziranih medija imao je negativno iskustvo prilikom prijavljivanja slučaja policiji, te im je zbog toga uputio i pismo.

Poslali smo pismo policiji kao pisani trag, u kojem izražavamo sumnju na način na koji oni vode istragu, uključujući našu sumnju o uklanjanju tragova. Mi smo to držali u fokusu koliko smo mogli, iako oni nisu bili zainteresovani. Sve ovo što smo iskusili sada sa ovom albanskom policijom, prošli smo zapravo sa istom kosovskom policijom dok su u njoj radili Srbi. Imali smo više primera u kojima vidimo da oni prikrivaju tragove. Čak imamo otvorenu sumnju da su oni deo tih radnji protiv nas. To se recimo i sada dogodilo, iako oni to demantuju. Vidimo način na koji su radili forenziku, kako su uklonili tragove. Slučaj se završava tako što se šalju inspektori da nas ovde obaveste da se radi o jednoj običnoj kredi, karbonatu, koji je bačen na auto i da se to uklanja i što se njih tiče – slučaj je završen.

Da ne postoji poverenje medijskih radnika u rad, efikasnost i efektivnost bezbednosnih organa na Kosovu primećuje i Udruženje novinara Srbije na Kosovu. Naime, Udruženje je evidentiralo više (četiri) slučajeva ugrožavanja bezbednosti, odnosno nepriličnog postupanja policije prema novinarima na terenu, ali u svim evidentiranim slučajevima, oštećeni medijski radnici nisu želeli da udruženje javno reaguje povodom tih situacija. Kako zapaža UNS na Kosovu, u pojedinim slučajevima medijski radnici su strahovali da bi, ukoliko se javno reaguje, time navukli još veći gnev i time dodatno ugrozili svoju i bezbednost redakcije.

Mediji uglavnom bez strategije za bezbednost novinara

Samo jedan predstavnik medija rekao nam je da na nivou redakcije imaju strategiju za bezbednost novinara, ali da je ta strategija samo na papiru.

Teško da primenjujemo tu strategiju jer se ovde sve dešava u sekundi, kada novinari, ukoliko se nešto dogodi, izleću na ulicu. Mi imamo zaštitne kacige, imamo zaštitne pancire koje smo dobili kroz neki program USAID-a. Ovde je uglavnom ženska redakcija. Zamislite da novinarka koja se sprema na teren kada je bio neki bombaški napad ili kad čuje da je kosovska policija ušla i da zatvara objekat privremenog opštinskog organa, da oblači prsluk koji je težak 3 kg. Prihvatiću to i kao našu odgovornost, da prilično neodgovorno izlazimo na ulicu, a u opasne situacije odlazimo nepripremljeni, samo sa karticom da smo novinari.

Vid prevencije koji jedna od redakcija primenjuje jeste procena situacije na kolegijumima. Procena situacije primenjuje se pri radu na temama koje se tiču zatvaranja institucija ili koje obrađuju neku kriznu situaciju. Na terene koji su procenjeni kao potencijalno rizični šalju se novinari sa najviše iskustva i novinari koji su obučeni za izveštavanje u kriznim situacijama. Kako ih je u redakciji malo, u slučaju krizne situacije, takav novinar će izaći na teren čak i ako mu je slobodan dan.

U više medija, rad na osetljivim temama na sebe preuzimaju urednici.

Niti imamo kapacitete, niti imamo bilo kakvu pravnu, institucionalnu zaštitu, niti smo kao redakcija u stanju da pružimo istu, da bih ja sada od novinara tražila da ide i da snima u kriznoj situaciji. To stvarno ne mogu. Dakle, mnogo puta se dešavalo da im kažem da nisu bezbedni i da ne idu, čak i da nešto 'gori'.

Još jedan vid prevencije je dobijanje informacija od kolega iz drugih medija. Naime, ukoliko je u pitanju neki događaj unutar albanske zajednice, redakcija će pokušati da stupi u kontakt sa albanskim kolegom ne bi li dobila informacije, i na taj način svoje novinare ne izlažu opasnosti.

Ipak, problem predstavlja etnička podeljenost novinara. Kako nam je objasnio sagovornik, kao i u čitavom društvu na Kosovu, i kod medijskih radnika postoji nepoverenje jednih u druge.

Čist primer je sever Kosova. Vrlo malo su kolege iz Prištine zvale nezavisne medije sa severa da dobiju informacije iz prve ruke. Vrlo često je i kod Srba takva situacija. Nekad ne veruju kolegama Albancima, nekad jednostavno ne dobiju feedback, nema povratnog odgovora.

U jednom mediju, pažnja bezbednosti novinara posvećena je kroz organizovanje radionica.

Uz pomoć Instituta za medije u Stokholmu dobili smo priliku da, uz finansijsku

podršku, uradimo jedan trening za novinare, koji uključuje fizičku bezbednost. Ali ne zanemarujemo mentalno zdravlje novinara, zato što je to jednako važno kao i fizička bezbednost. Mi smo svi ugroženi, mi smo svi načeti i imamo toliko mentalnih problema da to ne mogu da objasnim.

Nedovoljno obuka za izveštavanje u kriznim situacijama i za bezbednost novinara

Svi predstavnici medija iskazali su potrebu za obukama novinara za izveštavanje u kriznim situacijama, kao i za obukama za bezbednost novinara.

Kako je ovakvih treninga bilo ranije, stariji novinari su prošli neke od obuka, ali su njihove mlađe kolege nespремne.

I novinari koji nisu obučeni imali su prilike da izveštavaju u kriznim situacijama.

Iako sam toliko godina u novinarstvu, nisam bila svesna da mi imamo pravo da tražimo obuku. Uvek sam smatrala da moram da obavim svoj zadatak, iako su okolnosti bile strašne, gde vam je život mogao biti ugrožen. Nikada nisam umela da odbijem i da kažem "ne, ne osećam se bezbedno". Uvek sam išla, iako sam bila pritisnuta sa više strana. Kolega je Albanac, a vi radite sa Srbima. Bojite se šta će se dogoditi. S druge strane, bojite se samog događaja, zato što ti skupovi nekada naglo postanu nasilni. Nemate ništa osim jednog prsluka, ako ste ga poneli s sobom, pošto vrlo često samo izletite na teren. Onda imate samo telefon i vaše lične stvari.

Treninzi za bezbednost novinara su, po oceni našeg sagovornika, posebno važni zbog izveštavanja o korupciji ili pisanja o radikalnom islamu.

Jedna od naših sagovornica navodi da treninga ima kroz različite projekte nevladinih organizacija. Međutim, oni nisu dovoljni. Traju 2-3 sata, nema praktičnog rada i predaju se osnove. Nisu prilagođeni novinarima koji su se tokom svog rada zaista našli u izuzetno opasnim situacijama.

Kako je projektno finansiranje glavni vid finansiranja medija, u manjim redakcijama budžet ne može da pokrije i organizovanje ovakvih obuka.

Naša redakcija je vrlo mala i u finansijskim problemima jer se finansiramo projektno, tako da za takve obuke, nažalost, nema novca. Jedva preživljavamo i ovako, a kamoli to. Ali ako neka organizacija tako nešto može da ponudi, to bi svakako dobro došlo.

Osim obuka, nedostaje i oprema za izveštavanje u kriznim situacijama.

Znamo koje se oprema koristi kada idete u neko krizno područje, šlemovi, prsluci itd. Ono što mi imamo su jakne i neki prsluci koje smo dobili od strane OEBS-a na kojima piše

“PRESS”. I to je sve. Dakle, imamo, ne znam, našu akreditaciju, da se vidi da smo novinari i te prsluke, ali zaista ničeg drugog nema.

Saradnja sa novinarskim udruženjima i organizacijama

Mediji imaju saradnju i sa srpskim i sa kosovskim novinarskim udruženjima, a to su NUNS, UNS i njihov ogranak na Kosovu, kao i Asocijacija novinara Kosova. Dostupna im je i platforma SafeJournalists Network.

Novinari srpskih redakcija uglavnom su članovi Udruženja novinara Srbije na Kosovu.

Jedan od analiziranih medija član je Asocijacije nezavisnih elektronskih medija (ANEM).

Jedan od medija član je Asocijacije nezavisnih elektronskih medija Kosova (AMPEK), kao i Saveta za štampu Kosova. Članstvo u ovakvim organizacijama pruža različite mogućnosti i nadu da će reagovati i stati u odbranu svojih članova ukoliko dođe do problema.

Mislim da nikada nije dosta. Uvek treba da pričate. Uvek treba da vas bude svuda. Bez obzira čega ste član, na što više ste tih mesta, pa će i više ljudi biti u prilici da čuje vaše probleme.

Iskustva sa Asocijacijom novinara Kosova su različita. Jedan od sagovornika naveo je da je Asocijacija reagovala na pretnje novinarima srpskih redakcija, dok druga sagovornica navodi da šira saradnja sa ovom organizacijom ne postoji.

Kada je neka konferencija, kada nešto organizuju, dešava se da pozovu i novinare iz redakcija koje izveštavaju na srpskom jeziku da učestvuju ili kada su u pitanju neki sastanci, ali nešto šira saradnja zaista ne postoji.

Iako se mogu obratiti novinarskim udruženjima, iz intervjua primećujemo da novinari nemaju naviku da to i urade, već o problemu razgovaraju na nivou redakcija, a zatim nastave sa svojim redovnim aktivnostima, nemajući svest o važnosti zaštite novinara. Razlog delom leži u tome što se reakcija novinarskih udruženja završava na saopštenjima.

Uglavnom, kada novinari imaju pretnje, to se sve završava sa nekim saopštenjem. Reaguju i srpska i albanska udruženja, tu su osude. Da počemo od najprostijih ovih stvari, kada se ne pozivaju novinari na konferenciju, što je takođe veliki problem. Osuđuje se selektivno pozivanje novinara i završi se na tome. Mi sledeći put opet nismo pozvani. Tako da se valjda izgubi volju za nečim takvim.

Na osnovu urađenih intervjua može se primetiti i da postoji nedovoljna informisanost o dostupnosti SOS telefona za novinare, koje su obezbedila novinarska udruženja i organizacije.

Saradnja sa institucijama i dostupnost informacija

Zatvorenost institucija primetna je bilo da su u pitanju kosovske institucije, bilo da su u pitanju institucije Republike Srbije. Većina institucija nije uopšte raspoložena za komunikaciju sa novinarima medija sa kojima smo razgovarali i ne odgovara na bilo kakve mejlove. Govoreći o Kancelariji za Kosovo i Metohiju, naš sagovornik navodi da će dati odgovor ukoliko im pitanje politički pogoduje. Međutim, ukoliko se postavi neko pitanje u vezi sa korupcijom i slično, odgovoriće vršenjem pritiska na novinare.

Sa predstavnicima Srpske liste komunikacija ne postoji, osim sada u izbornoj kampanji kada su imali skupove i tako dalje, pa su nas pozivali da pratimo događaje. A i tada kada su na konferenciji za štampu, oni vrlo često ne žele da odgovore na pitanja, nego imaju neki kratak govor, obrate se medijima i to je to. Dakle, vrlo je izražena ta nesaradnja sa njima, a oni u suštini vode svih deset opština sa srpskom većinom, tako da saradnja ne postoji ni na nivou lokalnih samouprava.

Kada nam stigne odgovor od njih, svi gledamo da li je sve u redu. Stvarno treba neka situacija da bude ekstremno drugačija da bi neko od njih nama odgovorio. Imali smo tokom ovih deset godina situacije u kojima je Srpska lista povremeno komunicirala s nama, ali to bude tako što jedan od njih, recimo, komunicira sa njima, pa nam kaže da budemo 'okej', pa možemo 'lepo da se družimo'.

Zatvorenost je tolika da se tiče i tzv. servisnih informacija.

Imamo jako veliki problem i sa komunikacijom i sa dobijanjem informacija koje su za nas od lokalnog značaja i koje mi svrstavamo u servisne informacije. Ovde je to toliko ispolitizovano da čak ni takve informacije ne mogu da se daju bez odluke, odnosno bez poštovanja neke hijerarhije u ustanovama. Recimo, imali smo situaciju da od službe hitne pomoći dobijemo informacije kako da se ponašaju ljudi na 42 stepena. Od doktorke koju poznajemo dobili smo informacije: obavezna je flašica vode, čokolada, nešto hladno, šešir, platnena odeća itd. Ja još nisam ušla u redakciju, što je na par minuta od Doma zdravlja, zvonio je telefon da nas zamole da ne puštamo informaciju pre nego što to odobri načelnica ili direktor Kliničkog centra.

Jedna od sagovornica smatra da je na delu autocenzura.

Mislim da kod ove nove umivene Srpske liste i kod institucija, kao što je bolnica, kao što je škola, kao što je pošta, pre postoji vrsta autocenzure. Oni se uopšte ne javljaju.

Ako se prevare, pa se i jave, iste sekunde spuštaju slušalicu.

Osim što se ne javljaju i ne odgovaraju na pitanja, ovaj medij institucije ne obaveštavaju ni o čemu što se tiče javnog interesa, makar to bili i pozivi za priredbu u obdaništu.

Prilikom organizovanja konferencija i različitih događaja praktikuje se selektivno pozivanje medija. Pozivaju se politički podobni. Ovu praksu, kako smo saznali iz intervjua, primenjuju predstavnici Srpske liste.

Govoreći o saradnji sa kosovskim institucijama, jedna naša sagovornica istakla je kako je Kurti završio četvorogodišnji mandat, a da za te četiri godine nije dao nijedan intervju za medij koji izveštava na srpskom jeziku.

Lokalne opštinske strukture su pod upravom Samoopredeljenja. Jedan od medija imao je problema prilikom izveštavanja sa sednice lokalne samouprave.

Mi imamo užasne probleme kada hoćemo da objektivno izveštavamo sa sednice. Imamo ekstremne situacije u kojima su nas udaljili sa sednice lokalne samouprave. Čak smo uredno i dobili poziv, ali onda se otvorilo pitanje koje njima nije odgovaralo i onda su samo izbacili medije iz sale. I tu nema nikakvih sankcija. Da uzimamo medijske advokate, pa sa njima da vodimo bitku, mislim da stvarno niko za to nema vremena.

Ono što jedan od naših sagovornika ističe kao dobro jeste kosovska Agencija za informacije od javnog značaja, za koju navodi da radi svoj posao. Ipak, nisu sva iskustva ovakva. Druga sagovornica pak ističe kako se do informacija od javnog značaja ne dolazi lako. Na odgovore na mejlove se čeka po nekoliko dana, a nekada ih novinari uopšte i ne dobiju.

12

Kao primer dobre komunikacije jedna od sagovornica ističe komunikaciju sa portparolom kosovske policije za region severa Kosova *Vetonom Eljšanijem*.

Interesantno je da se ta praksa dobre saradnje sa policijom razvija upravo u trenutku kada je sve usmereno protiv kosovske policije, što je paradoks. Kada je kosovska policija ušla decembra 2022. kao model neke zaštite, model zaštite za mešovite sredine u Mitrovici gde žive Srbi, Bošnjaci i Albanci, tada je to malo prejako otišlo u etar, pogotovo kroz te srpske medije, da je prostor Kosovske Mitrovice doživeo okupaciju. Tada smo mi izveštavali da to nije bilo tako. Jesu ušli, zaista nije bilo potrebe sa tim dugim cevima, ali to uopšte nije bila specijalna policija. To je bila redovna policija sa jačim naoružanjem. Ali vi ste to morali detaljno da ispitajte i detaljno da razumete jer vi komunicirate sa portparolom koji je Albanac i koji dobro zna srpski, ali ne dovoljno dobro.

Nepoštovanje prava na jezik

Upravo je nepoštovanje prava na jezik problem sa kojim se susreću novinari srpskih redakcija. Naime, većina albanskih institucija svoja saopštenja ili bilo koju pisanu informaciju neće poslati na srpskom jeziku, što je ustavna obaveza dok se dvojezični normativ krši više od decenije, što za novinare predstavlja veliko opterećenje.

Tačno je – danas imamo i razne alate, i veštačku inteligenciju, ali kada su u pitanju novinari, to može da bude jako nelagodno jer može potpuno da promeni kontekst onoga o čemu je neko nešto napisao ili informaciju koju nam je dostavio.

Iskustva sa političarima i predstavnicima institucija su različita. Jedan od naših sagovornika navodi da, kada su u pitanju političari, postoje oni koji su spremni da izjave daju na srpskom, ali da to nije slučaj kada su u pitanju institucije poput policije, tužilaštva, sudstva, ministarstava.

U Vladi Kosova i u predsedništvu Kosova postoji prevod i nema problema što se njih tiče. U Skupštini Kosova je ranijih godina bilo problema. Ako predstavnici, odnosno poslanici Srpske liste ne učestvuju u skupštinskoj raspravi, onda nema ni prevoda za medije koji izveštavaju na srpskom, i ne samo na srpskom, nego i na bosanskom i crnogorskom. Na konferencijama pojedinih institucija, npr. tužilaštva, dešava se da nema prevoda. Nekada je takav slučaj i sa međunarodnim agencijama i organizacijama, i oni imaju taj propust, ali uglavnom je to vezano za kosovske institucije.

Kako kaže jedna od sagovornica, prisustvo sednicama lokalne samouprave je frustrirajuće jer se cela sednica vodi na albanskom jeziku, a prevodilac je tu samo da ispuni formu, te od 70 reči prevede tri.

U slučaju kada sagovornik srpski jezik zna, ali ne dovoljno dobro, kao u slučaju pomenutog portparola kosovske policije za region severa Kosova, dovoljno je da se jedan termin pogrešno razume, pa da novinar plasira dezinformaciju.

Zvaničnici Prištine o svojim sve češćim dolascima na sever nisu obaveštavali novinare redakcija na srpskom jeziku. Takođe, nisu davali izjave na srpskom jeziku.

Njihove posete nikada nisu bile najavljene. Mi samo saznamo da je ministar policije Svečlja i novinari samo jure. Mi smo razvili taj nivo komunikacije kroz neke grupe gde javljamo jedni drugima i izlećemo. U jednom trenutku sam rekla da smo počeli da ličimo na paparaco novinare. Mi onda odemo, stojimo pored kafića i čekamo. On pije kafu, mi čekamo da ustane i da se smiluje. On, naravno, uglavnom prođe, da li se nasmeje ili ne, i odgovori na albanskom jeziku.

Kada se prilikom jedne posete novinarka obratila kosovskoj ministarki Aljubljani Hadžiu kako bi je upitala koji je razlog posete, njena savetnica ju je pitala govori li albanski. Kada je novinarka odgovorila odrično, ministarka nije želela sa njom da razgovara.

Nakon tog događaja usledilo je pismo kosovskim zvaničnicima, koje su poslale Tatjana Lazarević, urednica KOSSEV-a, Mirjana Milutinović, direktorka Radija Kontakt plus, i Maja Fićović, direktorka Radija Mitrovica Sever, u kom su ukazale na problem sa kojim se susreću i zatražile da se posete albanskih zvaničnika najavljuju, kao i da sa sobom povedu prevodioce. Odgovor na pismo i dalje nije stigao.

Kada je u pitanju saradnja sa kolegama, komunikacija sa albanskim novinarima je, iz iskustva jedne sagovornice, prilično dobra. Među njima, posebno stariji, znaju srpski jezik.

Politički pritisci

Na osnovu intervjuva može se zaključiti da u skorije vreme mediji zbog svog izveštavanja uglavnom nisu imali izraženijih problema ni sa kosovskim ni sa srpskim vlastima.

Jedan od medija je proteklih meseci dobijao upozorenje za kršenje programske šeme. Takođe, dobijao je i upozorenja u vezi sa terminologijom. Naime, novinari ne bi trebalo da koriste reč *Metohija*. Ovaj medij posetila je i inspekcija za nadzor radnika.

Monitorisali su nas, recimo, 6. avgusta, usred letnje programske šeme. Nismo imali neke sadržaje koje smo prijavili 2015. godine. Vraćali su nam više puta izveštaje koji su vrlo tačni i precizni, jer su oni jako zahtevni. Na Kosovu vi morate da predate apsolutno precizan finansijski izveštaj, precizan narativni izveštaj, da prikažete procentualno rast, progres, pad.

Jedna od sagovornica uočava vrlo restriktivan odnos nove kosovske vlasti prema medijima uopšte.

Dešava se nešto što se nije dešavalo godinama unazad na kosovskoj medijskoj sceni. Po prvi put imamo gotovo svakodnevna reagovanja Udruženja novinara Kosova, koje okuplja samo albanske redakcije. Tu ima jezivih primera targetiranja. Kada kosovski premijer i kosovske institucije direktno targetiraju medije, oni targetiraju medije na albanskom jeziku kao saradnike Srbije. Na Kosovu ne postoji teža kvalifikacija, društvena, i veća stigmatizacija nego zalepiti nekome marku da je saradnik Srbije. Zamislite u kakvoj situaciji se mi kao srpske redakcije nalazimo. Tu osećam tu nadolazeću opasnost.

Ranijih godina situacija sa predstavnicima srpske vlasti bila je drugačija i novinari su doživljavali pritiske.

Ranije smo možda imali. Čak su 2000. godine bile turbulentnije i opasnije za nas.

Međutim, u poslednje vreme nemamo problema. Ne pripisujem tome da smo blagi u izveštavanju. Naprotiv. Mislim da smo jako profesionalni. Nismo ni tendenciozni, nismo ni ekskluzivni. Mislim da smo negde već prihvaćeni u zajednici. Kad kažem u zajednici, tu mislim i na političare koji su deo ovdašnje zajednice. Mislim da smo se vremenom dokazali kao neko ko je korektan, ko je fer i kome nije jedna strana kriva po svaku cenu.

Jedna naša sagovornica period od 2014. godine pa narednih osam godina opisuje kao godine pune pritisaka, počevši od toga da su predstavnici političke strukture želeli da upravljaju Fejsbuk stranicom i uklanjaju komentare, pa do toga da određuju sa kojim medijima može biti u projektu.

Druga sagovornica navodi da je u prošlosti i od strane kosovskih institucija i od strane srpske zajednice bilo reagovanja na vesti u vidu saopštenja i pokušaja diskreditacije medija. Bilo je i pokušaja da se utiče na izveštavanje. Takođe, dešavalo se da urednik medija dobije poziv i pitanje šta su to objavili. Međutim, u skorije vreme to se ne dešava.

Jedna od redakcija je imala i posetu osobe koja im prenosi poruku kako pišu loše, kako su u Srpskoj listi nervozni, te da treba pronaći neko rešenje, kao i da bi mogli da napišu nešto lepo, a pošto nije uspeo da postigne "dogovor", poručio je redakciji da će im biti teško da rade.

Matrica trenutnih političkih pritisaka i od strane kosovske vlasti i od strane srpskih predstavnika je ista. Ovi pritisci prisutni su kad god se postavi neko jako važno pitanje. S kosovske strane dolazi narativ da su novinari *Vučićeva propaganda*, dok sa srpske strane dolazi narativ da su *strani plaćenici, izdajnici, Kurtijevi Srbi* i sl.

Vid pritiska je i nepozivanje medija na događaje, kao i neodgovaranje na mejlove, pozive ili poruke. Ipak, jedna sagovornica ističe da su, u odnosu na sve pritiske koje su doživljavali pre mnogo godina, ovakvi pritisci neznatni.

Kako nam je objasnio jedan od sagovornika, pritisci postaju izraženiji kada srpski političari posumnjaju ili misle da novinari rade nešto što bi ugrozilo njihove pozicije. Pritisci dolaze i od Srpske liste i od Kancelarije za Kosovo i Metohiju.

Mi se, kao medij koji izveštava na srpskom jeziku, bavimo najviše životom Srba ovde. Neizostavna tema našeg izveštavanja je to kako Srbija pomaže tim Srbima, koliko ih koristi kao navodnu pomoć, od koje većina završi u Beogradu. Kada god radite neku takvu temu, ti pritisci su sve jači i jači.

Pritisci uglavnom ne dolaze na direktan način, već dolaze kao poruke putem poznanika.

Kada dođu direktno, uglavnom to nisu pretnje, nego saveti, a kada dođu indirektno od tih nazovi poznanika ili takozvanih prijatelja, onda ti oni kažu: "Pa ti si lud, što radiš to? Oni će da ti spale auto. Oni će da ti bace bombu. Desiće se ovo. Sačekaće te negde na putu."

To su takve vrste pretnje. I takođe, neko od tvojih bližnjih rođaka ostaće bez posla, bez ugovora, bez ovog, bez onog.

Ranijih godina bilo je i pokušaja političkog uticaja na uređivačku politiku. I predstavnici vlasti Kosova i Kancelarija za Kosovo i Metohiju u prošlosti su ovom mediju nudili novčana sredstva 'za medije'. Medij je ovo shvatio kao pritisak i, budući da sredstva nisu bila deo bilo kakvog konkursa, novac su odbili.

Dolazili su ljudi pre nekoliko godina iz Beograda, iz državnih institucija, koji su nam nudili ogroman novac, kao da nam pomognu. Kada ih vi pitate da li je to neki konkurs, kako se dodeljuju ta sredstva, koja im je namena, kažu da im je to ostalo. Mi, jednostvano, bilo da se radi o lokalnim kosovskim institucijama, institucijama Republike Srbije ili međunarodnim, ne prihvatamo nikakve vrste donacija koje nisu jasno obeležene, namenski rezervisane i nisu deo nekog konkursa.

Primetna je razliku u tretmanu srpskih i albanskih novinara od strane kosovskih institucija, što se ogleda u tome da novinarima nije obezbeđen prevoz.

Iako su u izveštaju reprotera bez granica SLAPP tužbe prepoznate kao faktor koji ugrožava slobodu medija na Kosovu, nijedan od analiziranih medija nije se suočavao sa ovakvim tužbama.

16

Finansiranje i poslovanje medija

Za sve analizirane medije projektno finansiranje je glavni izvor finansija. Fokus je na većim projektima međunarodne zajednice. Veliki udar na poslovanje medija sa kojima smo razgovarali jeste to što je USAID stopirao finansiranje projekata.

Prema rečima jedne od sagovornica, grantovi koji se dodeljuju medijima niži su od onih koji se dodeljuju nevladinim organizacijama.

Mislim da su potcenili rad medija. Nevladine organizacije koje imaju jedan do dva događaja mesečno dobiju mnogo veće sume, mnogo su manje kontrolisane i monitorisane. I pritom mi pratimo besplatno sve te njihove događaje i objavljujemo ih. Oni nikada ne budžetiraju deo za medije. Od medija traže da se mi bavimo nekim aktivnostima koje nisu primarno naša stvar, npr. kao što sam ja organizovala radionice. To nije ono što mediji treba da rade jer ja onda gubim na drugom frontu, ali mi to radimo baš iz razloga jer moramo da imamo neki novac. Potcenili su nas u smislu da niko neće da finansira medijski sadržaj, vesti, informativni program, koji je jako važan.

Na Kosovu za medije sredstva izdvaja Kancelarija za zajednice pri kabinetu premijera Kosova.

Predstavnici dva medija navela su da se vrlo retko javljaju na ove konkurse, na koje su se ranijih godina prijavljivali, odnosno da su prestali da se prijavljuju. Razlog tome je diskriminacija, netransparentna podela novca i neusklađenost dodeljenog novca i obima posla.

Na poslednji konkurs aplicirali su neki mediji iz srpske i redova ostalih nealbanskih zajednica za izveštavanje na njihovim jezicima. To je bio konkurs za nevladine organizacije i medije. Na tom konkursu su uglavnom prošli albanski mediji i albanske nevladine organizacije za namenska sredstva koja su direktno predviđena za srpsku i ostale zajednice. To je fond koji u okviru Vlade Kosova postoji već godinama.

Jednom u životu smo dobili grant, i to pre tri godine. To je bio neki mali grant, oko 1400-1500 eura. Mene su obavestili da imam dve godine zabranu zato što kao nisam budžetski trošila sredstva. To je jako važno jer sam trošila budžetski sredstva u cent. Poslala sam im između pet i deset mejlova. Nikada mi odgovorili nisu. Tražila sam sastanak da vidim gde, šta sam pogrešila, šta nije u redu. Nikada mi nisu odgovorili. Nikada više nismo ni izašli na njihov konkurs.

Uglavnom tu prolaze mediji za koje ne znate da postoje. To su neki mediji za koje prvi put čujete i ne vidi se šta oni rade. A i izdvajaju prilično mala sredstva da to u suštini ne znači ništa, tako da i nije neka šteta što se ne javljamo.

Prosečna ocena koju su intervjuisani dali za transparentnost ovakvih konkursa je 1. Kako ocenjuje jedan od naših sagovornika, ne postoji nikakva transparentnost kada je u pitanju projektno sufinansiranje putem konkursa. Ističe da situacija nije bolja ni kada je u pitanju Kancelarija za Kosovo i Metohiju.

Većina medija učestvuje na konkursu Ministarstva informisanja i telekomunikacije Republike Srbije koji je namenjen medijima sa Kosova i Metohije.

Iako je proces konkurisanja kod Ministarstva informisanja i telekomunikacija Republike Srbije uglavnom ocenjen kao transparentan, sagovornici izražavaju sumnju koja se tiče toga ko dobija sredstva na konkursima. Naime, jedan deo medija kojima se sredstva odobravaju ne postoji na terenu, nema impresum, nema emitovanje.

To je samo jedan konkurs godišnje koji je namenjen medijima, kako oni to kažu, koji proizvode sadržaj na srpskom jeziku na teritoriji Kosova. Njihovi kriterijumi su vrlo strogi, ali nisu isti za sve.

Jedan od medija duže vreme se ne prijavljuje na konkurse srpskog Ministarstva informisanja.

Oni vrlo malo sredstava izdvajaju za medije, a i papirologija je ogromna, i to nama ne znači ništa, pa smo prestali da se javljamo na konkurse.

Jedna od sagovornica ističe da se njihov medij nikada nije prijavljivao ni na konkurse srpskih ni na konkurse kosovskih institucija. Razlog tome je da se prevenira pokušaj etiketiranja i stigmatizacije i sa jedne i sa druge strane.

Prihodi od oglašavanja ne predstavljaju znatan deo budžeta neophodan za poslovanje medija.

Etnička podeljenost koja postoji u društvu predstavlja problem i za oglašavanje. Velike albanske kompanije, i pored toga što imaju ekonomski ili neki drugi interes, neće platiti reklamu bilo kom srpskom mediju.

Za oglašavanje su važni međunarodni izvori. Nisu u pitanju klasične reklame, već obaveštenja, pozivi na konkurse, promo klipovi koji služe da upoznaju ljude sa radom neke institucije.

Za jedan od medija marketing je predstavljao značajan procenat finansiranja ranijih godina, ali je u padu otkada je počelo zatvaranje privrede i institucija na severu Kosova, što je uticalo na to da se zatvore određene radnje i poliklinike koje su se reklamirale.

Za finansiranje jednog od analiziranih medija važan je i ugovor o poslovnom partnerstvu sa mrežom Most, koja je javno preduzeće.

Zarada novinara zavisi od samih projekata.

Neki mesec plata može da bude 1500€, ali već sledeći mesec, ako su se dva projekta završila, ona će biti 500€.

18

Zaraditi za pristojan život podrazumeva mnogo rada, tako da neretko novinari nemaju vremena da se posvete sebi i porodici.

U analiziranim redakcijama veći je procenat žena nego muškaraca.

Najveći problem pri zapošljavanju novih kadrova jeste pronaći mlade ljude koji žele da se bave novinarstvom.

Pojedini mediji, iako nemaju previše resursa, prilikom planiranja budžeta, izdvoje jedan deo za obuku novinara.

Ne samo da je problem pronaći nove ljude, već se redakcije suočavaju sa time da izgrađeni novinari napuštaju profesiju, bilo zbog toga što se više ne mogu nositi sa celokupnom situacijom, bilo zbog toga što prelaze u PR.

Godinama unazad nam opada broj zaposlenih jer se pojavljuju neki novi mediji ovde koji su bliski aktuelnoj vlasti u Srbiji. Oni nam prosto uzimaju gotove ljude.

ZAKLJUČAK

Iako većina naših sagovornika procenjuje da su pritisci i pretnje manje izraženi nego prethodnih godina – novinari na Kosovu se sa njima i dalje suočavaju. Verbalni napadi su najučestaliji, a veliki problem predstavlja i selektivno pozivanje od strane Srpske liste, kao i potpuno nepozivanje novinara prilikom poseta kosovskih zvaničnika severu Kosova. Kolika je zatvorenost institucija svedoči i dugo čekanje na odgovore koji se tiču najosnovnijih, servisnih informacija. Pored celokupne atmosfere u kojoj novinari rade, na poslovanje medija koji izveštavaju na srpskom jeziku, a koji su analizirani u ovom izveštaju, posebno utiče povlačenje sredstava USAID-a, budući da je projektno finansiranje glavni način finansiranja ovih medija jer od klasične prodaje reklamnog prostora u svojim medijima ne mogu da zarade iz različitih spoljnih razloga. Celokupna situacija utiče na teško pronalaženje novih kadrova, ali i na napuštanje profesije od strane iskusnih novinara.

19

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije, Norveške i Balkanskog fonda za demokratiju, projekta Nemačkog Maršalovog fonda SAD. Za njenu sadržinu isključivo je odgovorna Asocijacija nezavisnih elektronskih medija i ta sadržina nužno ne izražava zvanične stavove Evropske unije, vlade Norveške, Nemačkog Maršalovog fonda i Balkanskog fonda za demokratiju.